

alaposan meg akarjuk ismerni, nem elég az illető ország fővárosát megismerni, hanem tanulmányozni, ismerni kell a vidéket is. A főváros az ország kirakata, az országtest feje, dísze, szépsége, amit ma az egész nemzet szeretettel ápol és minél szebben ékesíteni törekszik. De a főváros nem a nemzet, és a nemzettest organizmusának táplálása nélkül színtelenné válik, elsovad, elhal. Ezért van szükség a vidék kultúrájának kertészeire, a Dugonics-Társaságra, mely ötven év dúló viharában is, amikor országok, trónok, világnézetek, embermilliók pusztultak és dőltek halomra, változatlanul és rendületlenül áll és teljesíti kötelességét a kultúra olimpiai fáklyájának élesztésével, mert szellemi küldetése nem embertől, hanem Istentől való.

A Dugonics-Társaság és Szeged városa a legszorosabb lelkiközösségben van, a város ezt a közösséget továbbra is fenntartani kívánja, a Társaságot kulturális munkájába az eddiginél is fokozottabb mértékben bevonni óhajtja.

PÁLFY JÓZSEF

Az ötvenéves Dugonics-Társaság^{*}

AZ ÁRVÍZ UTÁNI új városalapítás idejében megszületett sok buzgó törekvés és sok nemes gondolat közül való az irodalmi szervezkedés ama gondolata is, melynek első harcosa néhai jó Szabados János, Szeged város kultúrtaácsnoka, a Petőfi-Társaság tagja volt. Az ő emlékét a belvárosi temetőben Vedres Istvának, Dugonics András tanítványának, Szeged Széchenyijének a síremléke mellett kegyeletesen őrzi az a márványmű, melyet a Dugonics-Társaság 45 esztendővel ezelőtt emelt megalakulása előkészítőjének emlékezetére. De Szabados János a Dugonics-Társaság megalakulását már nem érthette meg, mert 50 évvel ezelőtt annak az évnek az elején halt meg, melynek novemberében elgondolása valószínűságot öltött. Úgy érezte a város kultúrájának első szolgája, hogy kötelessége Dugonics András neve alatt egyesíteni azokat a férfiakat, akiknek tehetsége lehetővé teszi Szeged város szellemi életének irányítását, hogy a külső képében újjáépített város belső, lelki élete is megújhódjék és hogy a város Dugonics lelkével rokon szegedi lélekkel teljék meg.

Nagy szükség volt akkor erre a szellemi megmozdulásra. Az alig felépült új falak, a még kopár utcák ridegsége szomjúhozta az életet, a tartalmat, a szellemi betetőzés munkáját, annál is inkább, mert az egykori *Szegedi Híradó* szerint akkori szellemi életünk a színház látogatásán s néhány hangversenyen túl nem terjedt. Pedig Szeged akkori életének méhében megvoltak a lehetőségek arra, hogy az ország második városának, a Délvidék nevezetes közművelődési góciának, tudománnyal, irodalommal és művészetekkel foglalkozó férfiai oly szellemi központot alkossanak, mely a magyar

* A Dugonics-Társaság főtítkáranak jelentése a jubileumi ülésen. Részletesebb adatokat l. *A Dugonics-Társaság ötven éve. 1892—1942. Ötven títkári jelentés. Szeged, 1943. A Dugonics-Társaság kiadása.*

Alföldön, de kiváltképen Szegeden és vidékén a magyar irodalomnak és tudománynak műveléseért, terjesztéseért és népszerűsítéseért száll síkra. A félévszázados elgondolás szerint a létesítendő tudományos és irodalmi társaságnak mindmáig célkitűzése volt: „összegyűjtött szellemi erők munkásságával ápolni a tudományt, az irodalmat, megszerettetni a közönséggel mindkettőt, megkedveltetni a könyvet és az érdemes írókat, felébreszteni a közönségben a kultúra iránti érzéket és azt úgy fejleszteni, hogy a művelődés jótékony áramlata elhasson azon rétegekbe is, ahová eddig a közvetlen érintkezés hiánya folytán el nem juthatott. Másrészt cél volt még irodalmi pályázatok kitűzésével áldozatokat hozni az íróknak újabb és újabb munkára való serkentésére.”

Az akkori Szeged életében a cél elérésének nagy biztosítéka volt a Somogyi Károly esztergomi kanonok által Szeged városának adományozott nagyértékű könyvtár, melynek párja akkor alig volt található országunkban. A szegedi múzeum és régiségtár anyaga állandóan emelkedő értéket jelentett már abban az időben is. Emellett a millenium évére elkészült a tiszaparti Közművelődési palota, mely otthont adott nemcsak a Somogyi-könyvtárnak, a múzeum és régiségtár kincseinek, de az akkor már négyéves működésre visszatekintő Dugonics-Társaságnak is.

De nemcsak tárgyi lehetőségei voltak adva a Dugonics-Társaság 50 évvel ezelőtti megalakulásának és felvirágozásának, hanem szellemi és személyi lehetőségei is megvoltak. Már a rekonstrukció évei alatt több kitűnő férfiú szövögette az új tudományos és irodalmi társaság megalapításának szálait, annál is inkább, mert abban az időben Budapesten kívül Pozsonynak, Sopronnak, Aradnak és Kolozsvárnak, országunk nyugati és keleti részének már voltak irodalmi társaságai. Országunk délvidéke sem nélkülözhetette tehát egy irodalmi társaság megalakulását.

A Dugonics nevét felvevő társaság szervezőbizottságában *Lázár György*, városunk akkori polgármesterhelyettesének elnöklete alatt résztvettek városunk akkori tudományos és irodalmi életének legjobbjai: *Reizner János*, a városi múzeum igazgatója, a neves történétíró, *Ivánkovits János*, akkori szeged-rókusai plébános, a későbbi rozsnói püspök, *Magyar Gábor*, a kegyesrendi főgimnázium igazgatója, később kegyestanítórendi tartományi rendfőnök, *Csonka Ferenc*, az állami főreáliskola tanára, a kitűnő vegyész, a városi vegyvizsgáló-állomás megalapítója, *Lipcsey Ádám*, az országosnevű hirlapíró. A hivatalos Szeged-város nagy készséggel sietett a megalakult Dugonics-Társaság erkölcsi és anyagi támogatására. A városi költségvetés az első években évi 1000 forinttal segítette a Dugonics-Társaságot, de erkölcsileg is támogatta azzal, hogy a Társaság védnökévé lett gróf Tisza Lajossal, a város újjáépítőjével együtt, aki már a megalakulás első hónapjában 1000 forintos alapítványt tett Társaságunk céljaira. Gróf Tisza Lajos ezt az összeget a következő évben megkétszerezte, majd az azután következő évben alapítványát 5000 forintra emelve, fényes bizonyágát adta városunk és társaságunk iránt annyiszor tanúsított szeretetének és áldozatkészségének.

De nemcsak a hivatalos tényezők kísérték támogató figyelemmel a Dugonics-Társaság megalakulását, hanem a város közönsége is. Ennek a közönségnek művelődése érdekében szervezkedett az a 38 lelkes férfiú, akik 1892. október 11-én alakuló gyűlésre jöttek össze. Országos jellegű irodalmi ünnepély előkészítésére vállalkoztak, melylyel az új Dugonics-Társaság 1892 november 20-án lépett a nyilvánosság elé. Megjelentek rajta a meghívott vármegyék és városok képviselői és az ország legtöbb irodalmi társaságának kiküldöttei. Számos fővárosi és vidéki közművelődési egyesület üdvözlő irattal kereste fel. Távirati köszöntőt küldtek József királyi herceg, a kalocsai érsek és több megyéspüspök.

Az ünnepélyes ülésen Lázár György elnök mondott megnyitót, Reizner János Dugonicsról szóló tanulmányát, Mikszáth Kálmán egyik szellemes rajzát, majd Lipcsey Ádám költői elbeszélését olvasta fel. Délben lakoma, este pedig a színházban díszelőadás volt, melyen Lipcsey Ádám prologusa után Dugonics András Báthory Mária c. színművét, majd a Hunyadi László opera 3. felvonását adták elő.

Nagyobbarányú ünnepi ülést ült a Dugonics-Társaság megalakulásának ünnepnapján kívül időbeli sorrendben: Jókai Mórnak 50 éves írói jubileuma alkalmából, Kossuth Lajos hamvainak hazahozatalakor, a milleniumi ünnepségekre elkészült kultúrpalota megnyitása alkalmával, Gyulai Pál irodalmi munkásságának 50 éves jubileumán, Erzsébet királyné halálakor stb. És mennyi kötelességteljesítés, mennyi tudás, áldozatkészség van az előadásokban, megemlékezésekben, értekezésekben, költeményekben, novellákban és lélekrajzokban, amelyekkel a Dugonics Társaság tagjai székfoglalóikban, egyéb előadásaik alkalmával önzetlenül valósították meg a Társaság célkitűzéseit. Ha csak néhány számadatot idézek is, azt, hogy a Dugonics-Társaság a mai napig 346 felolvasó ülésen éppen 1200 előadást tartott; hogy ebből csak az utolsó 10 évre 162 előadás, 42 novella, 60 vers, 6 ének- és zeneszám, továbbá 2 színmű-részlet esik; s ha emellett még valamennyi felolvasó ülés szinte eseményszámbamenő elnöki megnyitóra is gondolunk, akkor oly nemes szellemi fegyverzetről és önzetlen munkáról adhatunk számot, mely mindenkor maradandó szellemi kincset jelent. Ha még ezen felül említést teszünk arról, hogy számos elismeréssel és magas díjjal koszorúzott pályamunka is dícséri a Dugonics-Társaság lelkes gárdájának munkásságát, továbbá ha arra a több mint 50 kiadványra fordítjuk figyelmünket; melyekkel a Dugonics-Társaság nyomtatásban is szolgálta vállalt kötelességeit; úgy oly elismerésreméltó munkásságra tekinthetünk vissza, melyre méltán lehetünk büszkék.

Nagy munkát végzett még a Dugonics-Társaság városunknak egyetemi városá váló fejlesztése érdekében is. Először 1904-ben kezdte szorgalmazni a harmadik egyetem Szegeden való létesítésének gondolatát. Lázár György polgármester, Társaságunk elnöke, a június 26-án tartott közgyűlésen hívta fel a tagok figyelmét arra, hogy a szegedi egyetem létesítése érdekében emlékiratot, könyvet írjanak, felsorolván abban azokat az érveket, melyek révén városunk az egyetem elnyerése tekintetében Pozsony, Kassát, és Te-

mesvárt megelőzi. Főérve a Dugonics-Társaságnak az volt, hogy az egyetemnek Szegeden való felállítása földrajzi, nemzetiségi, kulturális és etnografiai szempontból égető nemzeti szükséglet. Az 1904 óta eltelt csaknem 40 esztendő igazolta a Dugonics-Társaság állásfoglalását, mert Pozsony, Kassa és Temesvár időközben elcsatoltak és közülük mindezideig csak Kassa tért vissza. Ugyanakkor a Dugonics-Társaság által hirdetett érvek és megállapítások nemcsak a Ferencz József-tudományegyetem számára adott menedékkadással, hanem a Horthy Miklós-Tudományegyetem alapításával igazolták a Dugonics-Társaságnak e kérdésben követett hitvallását. Amikor 1911-ben a város hatalmas küldöttsége utazik fel a kormányhoz az egyetemnek Szegeden való felállítása érdekében, a küldöttség egyik vezetője Lázár György polgármester, mint a Dugonics-Társaság elnöke is kifejti érveit a szegedi egyetem igaza mellett. A nagyszámú küldöttségben a Dugonics-Társaság több tagja is résztvett, az előző elhatározások alapján támogatva a város és az egész Délvidék jól megokolt kérését. Ugyanebben az évben városunk egy ismeretlen jötevője 6000 K-ás alapítványt tett le Szeged városához a létesítendő egyetem céljaira azzal, hogy amíg ezen összeg rendeltetési céljaira fel nem használható, addig annak kamatai a Dugonics-Társaságot illessék.

Szimbolikus jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, hogy a Dugonics-Társaság 50 év alatti 4 elnöke közül a 23 éven át volt elnökön, Lázár György polgármesteren, a 20 éven át volt elnökön, Szalay József litterátus-főkapitányon kívül 1938 december óta egyetemi tanár a Dugonics-Társaság elnöke.

De meg kell emlékeznünk Társaságunk nagynevű főtítkáiról is s köztük különösen Tömörkény Istvánról és Móra Ferencről; akik 13, illetve 10 éven át voltak a Dugonics-Társaság ügyeinek vezetői. Az ő főtítkári jelentéseiknek meghallgatása valóságos irodalmi műélvezet volt mindazok számára, akik szerencsések lehettek azokat az ő ajkaikról hallhatni.

Az 50 éves fennállását ünneplő Dugonics-Társaság kötelességének érzi, hogy történetének vázolásánál hálával és köszönettel emlékezzék meg közönségéről, a felolvasó ülések hallgatóságáról is. A Dugonics-Társaság legelső esztendejéről jogos büszkeséggel mondhatta az akkori főtítkári jelentés, hogy: „az a közönség, melynek a Dugonics-Társaság hosszas készülődések után életreébredését is köszönheti, támogatásával és érdeklődésével a legmelegebben kifejezte, hogy Társaságunk fennállása és működése, szellemi szükségletét képezi: ez az, amire jövőnket szorgalommal, kitartó munkával kiépíthetjük és városunknak, valamint a Délvidék nemzeti kultúrájának hasznos szolgálatot tehetünk. Ma is nagy közönség hallgat bennünket, figyel reánk, érdeklődik munkánk iránt és támogató kezét nyújtja felénk: ez a mi erősségünk, melyen kitűzve leng lobogónk ezen egyetlen jelszavunkkal: munka! Ezzel a munkával tudunk és fogunk még többet dolgozni, mindig többet, hogy jótékony nyomunk legyen a Délvidéken a magyar nemzeti szellem terjesztésében és megerősítésében.“

Ennek a régi főtitkári jelentésnek minden sorát ismételhetjük ma is.

Őszinte hálával gondol a Dugonics-Társaság a város hatóságára is, mert a hivatalos férfiak részéről félévszázadon át jóindulatot tapasztaltunk. A városháza közgyűlési termének felolvasó-üléseink számára 50 éven át való átengedése, a Dugonics-Társaságnak költségvetésileg biztosított támogatása, mind olyan megnyilatkozások, melyek úgy erkölcsi, mind anyagi tekintetben mindenkor elismerték, hogy ez volt Szeged első irodalmi társasága s a kultúra szolgálatának első hordozója.

Eddig szólott a múlt! De vajjon mit fog szólni a jövőendő? Visznek-e tovább azok az ösvények, amelyeken eddig jártunk és amelyekken eddig elértük kitűzött célunkat? Ebben a pillanatban ezekre a kérdésekre keresvén a választ, a hasonlóan komor 1921-ik évi, első trianoni esztendő főtitkári jelentése jut eszünkbe. „A mai bizonytalanságban nehéz választ adni a felvetett kérdésre — mondta Móra Ferenc, — sok értékünk trianonkori pusztulását csak egy érte túl, a kultúránk, amelynek nagyon szerény, de hűséges és tisztaszívű jobbágyságait foglalja össze a Dugonics-Társaság. — Ezek az idők olyanok, hogy egyre jobban az irgalom kenyerére szorul a mi eddig legnagyobb értékünk, a kultúránk. Némely jelék arra figyelmeztetnek, hogy ha kultúránkat sok megpróbáltatás fogja is érni, mégis abban bizakodhatunk, hogy azokat a lelkeket is meg fogja hódítani, amelyek eddig hatalmi körén kívül estek. Nekünk jobbágyi kötelességünk annál hívebben kitartani szolgálatában, minél nehezebb lesz az.“

S valljuk Tömörkény István 20 évvel ezelőtt elmondott főtitkári jelentésével: „A kitartást jó vándorbot gyanánt kell fogadnunk, a cél felé csak így haladhatunk s ezen igyekezetünkkel lehetünk hív szolgálói a Hazának.“

FIRBÁS OSZKÁR

Tömörkény szobra előtt^{*)}

NEM EGYSZER hal meg az ember! Nem akkor, amikor a szív beszünteti működését, a gondolkozás szigorú oméga-vonala megkövül a két szemöldök közt. Amikor az elköltözöttet elefejtik: ez az igazi halál.

De elefejthetünk-e valakit, aki szakadatlan érintkezést tart fenn velünk? Folyvást a legbizalmasabb közléseket teszi nekünk? Tájakat, embereket, dolgokat a saját szemének ezer sugártörésű prizmáján vetít elénk? Derűjével teszi őket napsütötten ragyogóvá, vagy ránksteledő borujával mélyé és sötétté?

Az ilyen kivételes képességű lényeknek nincs koruk és nem halnak meg; még akkor sem, ha a sírásó már letúzta fejük fölött a keresztet, „melynek összehajló két felső léce, mint két imádságra

* Ünnepi beszéd a szegedi Dugonics-Társaság Tömörkény István-szobor-felavatására. 1943 május 23-án.